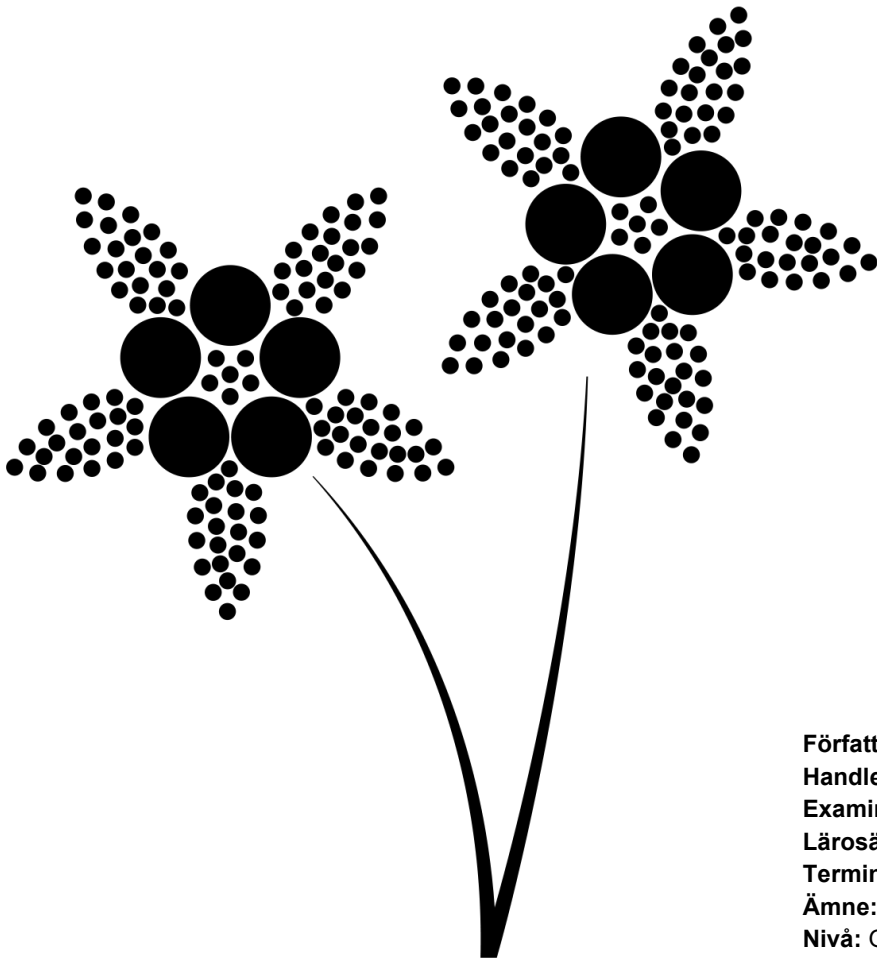

Kvinnorna som tröttnade på att bara koka kaffe.

En inblick i svenska ridsidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott på 50-talet, ur ett genusperspektiv.

Författare: Ida Rosengren
Handledare: Erik Wångmar
Examinator: Fabian Persson
Lärosäte: Kalmar
Termin: HT2025
Ämne: Historia
Nivå: G2E

More Than Coffee Makers

Women, Gender, and Power in the Swedish Sports Confederation during the 1950s

Abstract

This study examines how gender was constructed and maintained within the Swedish Sports Confederation's Women's Committee during the 1950s. Using Yvonne Hirdman's gender theory as a theoretical framework, the study analyses archival material consisting of protocols, reports and administrative documents produced by the committee. The aim is to investigate how we can see gender in how women's sports were organized, justified and valued. The analysis shows that women's and men's sports were consistently treated as separate forms of activity, both organizationally and ideologically. Women's sports were often framed as requiring adaptation, moderation and simplified rules, and were frequently legitimized through references to health and physical well-being rather than competition and performance.

The study further demonstrates that the Women's Committee operated within a gender order that both enabled and restricted women's participation in sports. While the committee contributed to creating organizational space for women's sports, this space was shaped by prevailing ideas about femininity, the female body and appropriate forms of physical activity. The findings highlight the dual role of women's sports during the period: as both a site of inclusion and a mechanism for maintaining gender hierarchy.

Keywords: gender order; women's sports; Swedish Sports Confederation; 1950s; gender theory; Yvonne Hirdman

Tack

Jag vill rikta ett varmt tack till min handledare Erik Wångmar för värdefull vägledning, konstruktiva synpunkter och ett stort engagemang under arbetets gång. Särskilt uppskattat har varit den snabba återkopplingen, som varit till stor hjälp under processen!

Jag vill även tacka min familj för uppmuntran under arbetets genomförande.

Innehållsförteckning

1 Inledning	1
1.1 Syfte och frågeställningar	1
1.1.1 Didaktiska frågeställningar:	2
1.2 Avgränsningar	2
1.3 Disposition	3
2 Forskningsläge	5
2.1 Helena Tolvhed	5
2.2 Eva Olofsson.....	6
2.3 Håkan Larsson.....	7
2.4 Sammanfattning av forskningsläget.....	8
3 Teoretiska utgångspunkter	10
3.1 Isärhållandets princip	10
3.2 Hierarkin och den manliga normen	11
3.3 Genuskontrakten.....	12
3.4 Tillämpning av teorin	13
4 Metod och källor	14
4.1 Innehållsanalys.....	14
4.2 Källor	15
4.3 Källkritik	16
5 Bakgrund	19
5.1 Antiken.....	19
5.2 1800-talets ideal och begränsningar.	19
5.3 Tidigt 1900-tal: Genombrott och motstånd.	20
6 Empirisk huvudstudie	22
6.1 Isärhållandets princip i praktiken	22
6.1.1 Organisatorisk isärhållning	22
6.1.2 Idrottslig isärhållning.....	24
6.1.3 Infrastrukturell isärhållning.	24
6.2 Hierarkin – den manliga normen	25
6.2.1 Kompetens och ledarskap:	26
6.2.2 Auktoritet och legitimitet.	27
6.2.3 Värderingen av idrott.	28
6.3 Genuskontrakten	29
6.3.1 Kvinnans plats	29
6.3.2 Kvinnokroppen	30
6.3.3 Motstånd och förskjutning.	30
7 Analys och slutsatser	32
7.1 Hur kommer isärhållandets princip till uttryck?.....	32
7.2 Hur reproduceras den manliga normen i beslutsprocesserna?.....	35
7.3 Hur förhandlas genuskontrakten i materialet?.....	37
7.4 Didaktisk analys.....	38
7.5 Slutsatser	41
Käll- och litteraturförteckning	43

1 Inledning

Studien syftar till att undersöka hur genus skapas, upprätthålls och förhandlas inom svensk idrottsrörelse och dess kvinnokommitté under 1900-talets mitt. Fokus riktas särskilt på hur kvinnlig idrott organiserades, värderades och reglerades. Genom att analysera protokoll, möteshandlingar och andra interna dokument från Riksidrottsförbundets (RF) kommitté för kvinnlig idrott studeras hur idrottens organisation formar och formas av genusordning. Ämnet befinner sig i skärningspunkten mellan idrottshistoria, genusteori och organisationsstudier och belyser hur normer och föreställningar om kön kommer till uttryck i vardagliga beslut och organisatoriska processer. Genom att fokusera på kvinnors position i idrottens strukturer bidrar studien till en djupare förståelse av hur organisationen reproducerar samt hur förändrade idéer om kön, kropp och auktoritet utmanas.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna studie är att förstå hur kön och kvinnokroppen konstruerades och värderades inom Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott under 1950-talet. Detta genom historikern Yvonne Hirdmans teori om genussystemet, med fokus på isärhållandet, hierarkin och genuskontrakt. Med teorin som ramverk ska analysen visa på hur den idrottande kvinnan, kvinnor i styrelsen och flickor reglerades och gjorde motstånd i protokoll, skrivelser och verksamhetsberättelser. samt vilka föreställningar om kropp, lämplighet och kompetens som formade kvinnors möjlighet till idrottsutövning och ledarskap kommer även analyseras. De tre logikerna är väldigt konkreta och väl anpassade att använda som analysverktyg, därför lyder frågeställningarna som följer:

- Hur kommer isärhållandets princip till uttryck i materialet?
- Hur reproduceras den manliga normen i beslutsprocesserna?
- Hur förhandlas genuskontrakt i materialet?

1.1.1 Didaktiska frågeställningar:

Uppsatsen består också av ett didaktiskt avsnitt där undervisningsmöjligheter med hjälp av materialet och genus som tema/arbetsområde på gymnasienivå kommer att diskuteras. De didaktiska frågeställningarna lyder:

- Hur kan dåtida exempel på jämställdhet och frånvaro av jämställdhet inom idrotten (eller generellt) användas för att få elever att reflektera över sina egna erfarenheter av genus idag.
- Hur kan lärare använda resultaten och insikterna i denna studie för att utmana stereotypa föreställningar om kön i historieundervisningen.
- Hur kan undervisning om kvinnors kamp inom idrottsrörelsen användas för att stärka elevers förmåga att upptäcka och förstå maktstrukturer i sin egen vardag?

1.2 Avgränsningar

Denna studie avgränsar sig till Riksidrottsförbundets arbete med kvinnors idrott under 1950-talet, med särskilt fokus på den kommitté som kom att kallas *Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott*, något senare komprimerades namnet till *Riksidrottsförbundets damkommitté*. I denna uppsats kommer *RF:s kommitté för kvinnlig idrott*, att användas eftersom den hette så under uppstarten, vilket är den period som studien avgränsar sig till. 1950–1959 är närmare bestämt eftersom decenniet utgör en fas då RF för första gången börjar kartlägga och systematiskt arbeta med frågor som rör kvinnors idrottsutövande, allt detta mycket tack vare pionjären Inga Löwdin som fick plats i RF:s överstyrelse som ledamot. Problemformuleringarna, argumentationen och de organisatoriska lösningarna tar form under dessa år, vilket gör decenniet centralt för att förstå hur genusordningen etablerades på organisationsnivå.

Avgränsningen gäller också materialet, studien bygger uteslutande på skriftliga dokument från RF:s arkiv, såsom protokoll, remissvar, verksamhetsberättelser, brev och enkäter. Källorna ger en inblick i hur kvinnors idrott konstruerades och förhandlades inom det administrativa skiktet av idrottsrörelsen. Vilket innebär en

begränsning i uppsatsen då kvinnors faktiska idrottsutövande, lokala föreningspraktiker eller aktiva idrottares egna erfarenheter undersöks. Analysen fokuserar därför främst på *hur* kvinnor positioneras i text, organisation och beslut snarare än själva idrottandet. Ett ytterligare val gäller det analytiska perspektivet. Studien använder tre logiker: isärhållandets princip, den manliga normen och genuskontrakten. De teoretiska avgränsningarna innebär att andra möjliga förklaringsmodeller, såsom socioekonomiska faktorer, idrottspolitiska förändringar eller regionala skillnader, inte analyseras i någon större utsträckning. Syftet är i stället att fördjupa förståelsen för hur genus skapas och upprätthålls inom en specifik organisatorisk och historisk kontext. Uppsatsen avgränsar sig också tematiskt till frågor som rör organisering, legitimitet, infrastruktur och representation. Den behandlar inte idrottsresultat, internationella jämförelser eller utvecklingen av enskilda idrotter.

Slutligen är studien avgränsad till de dokument som finns bevarade i volymerna Ö1d:1–12 i Riksarkivet i Arninge, men allra mest material till empirin har hämtats främst från Ö1d:1 och Ö1d:7. Detta innebär att vissa luckor i materialet är ofrånkomliga. Trots detta ger källorna en tillräckligt sammanhängande bild för att analysera hur kvinnors idrott organiserades och motiverades under årtiondet och hur genusordningen både reproducerades och utmanades.

1.3 Disposition

Uppsatsen är uppbyggd för att stegvis föra läsaren från ett bredare historiskt och forskningsmässigt perspektiv till en fördjupad analys av det empiriska materialet. Kapitlen är strukturerade så att de både speglar studiens forskningsfrågor och processen från teori till empirisk tolkning.

Kapitel två presenterar tidigare forskning om idrott och genus, med särskilt fokus på Helena Tolvhed, Eva Olofssons, och Håkan Larssons bidrag. Kapitlet placerar studien i en forskningskontext och lyfter fram de mönster och teoretiska resonemang som senare används för att tolka materialet. Det gör det möjligt att se hur studiens resultat både bekräftar och kompletterar tidigare kunskap.

Tredje kapitlet behandlar uppsatsens teoretiska ram. Här förklaras och motiveras de tre analytiska logikerna: isärhållandets princip, den manliga normen och genuskontrakten. Logikerna fungerar som verktyg genom vilka det empiriska materialet förstås och struktureras, och kapitlet visar hur de kopplas till studiens övergripande syfte.

Fjärde kapitlet beskriver metod och material. Här presenteras de källmaterial som ligger till grund för studien samt den innehållsanalys som använts för att koda, strukturera och tolka materialet. Kapitlet diskuterar även metodens begränsningar och val.

Femte kapitlet ger en historisk bakgrund till kvinnors idrottande från tidigt 1900-tal fram till 1950-talet. Detta kapitel fungerar som en brygga mellan teori och empiri genom att visa de långsiktiga strukturer och förändringsprocesser som ledde fram till bildandet av RF:s kvinnokommitté.

Sjätte kapitlet utgör uppsatsens empiriska huvudstudie. Här analyseras dokument från RF:s kvinnokommitté tematiskt utifrån de tre logikerna. Kapitlet visar hur isärhållning, hierarkier och genuskontrakt kommer till uttryck i protokoll, brev och verksamhetsberättelser.

Sista kapitlet består av en analys av empirin med hjälp av Hirdmans genusteori som ramverk och resultaten sätts i relation till den forskning som behandlats i kapitel 2. Detta följt av den didaktiska analysen, där studiens resultat kopplas till undervisning i Historia på gymnasienivå. Avsnittet besvarar de didaktiska frågeställningar som formulerats i inledningen och visar hur historiska exempel kan användas för att utveckla elevers förståelse för genus och makt, normer och förändring därtill. Avslutningsvis för att knyta allt samman diskuteras de viktigaste resultaten.

2 Forskningsläge

Tidigare forskning om idrott och genus visar ganska tydligt att könsordningen inte bara ”finns där”, utan är något som idrotten och samhället aktivt skapat och upprätthåller. Tre forskare är särskilt viktiga för att förstå detta: Helena Tolvhed, Eva Olofsson och Håkan Larsson. Tillsammans målar de upp en bild av hur idrottsrörelsen blivit en plats där den manliga normen befästs, ibland väldigt synligt, ibland mer subtilt.

2.1 Helena Tolvhed

I *Nationen på spel* (2008) visar Helena Tolvhed, lektor och docent i historia; hur svensk populärpress mellan 1948 och 1972 aktivt formade förståelser av svenskhet, maskulinitet och femininitet genom sina representationer av olympiska spel.¹ Studien bygger på en diskursanalytisk ansats där kroppar, nation och kön läses som sammanlänkade maktordningar som både reproduceras och omförhandlas i mediernas framställningar.² Ett centralt fynd är hur manliga idrottare positioneras som nationens handlande subjekt, där den disciplinerade, uthålliga och rörliga manskroppen framställs som bärare av nationens styrka och modernitet. Bilderna fokuserar på kraft, rörelse och tävlan, vilket förstärker kopplingen mellan maskulinitet och nationell kompetens.³

Kvinnliga idrottare däremot får en mer ambivalent position. Tolvhed visar hur kvinnors idrottande ofta gestaltas som lek, äventyr eller något potentiellt avvikande, där kvinnokroppen måste balansera mellan aktivitet och konventionell femininitet för att vara legitim som nationell representant. Synlighet för kvinnor villkoras av att de samtidigt ”förkroppsligar” femininitet, vilket skapar ett dubbelt krav: de ska både prestera och upprätthålla könsnormer.⁴ Samtidigt pekar Tolvhed på små men viktiga ”sprickor i diskursen” där kvinnliga idrottare kan framstå som kompetenta, kraftfulla och målmedvetna, särskilt i tidskrifter som vände sig till en kvinnlig

¹ Tolvhed, Helena. (2008) *Nationen på spel*

² Tolvhed, 2008 s. 46–47, 82–83

³ Tolvhed, 2008 s. 95–96

⁴ Tolvhed, 2008 s. 219–227

publik. Sprickorna visar att könsnormerna inte är helt stabila, utan förhandlas inom ramen för nationsbygget.⁵ En övergripande slutsats är att nationens föreställda gemenskap bygger på komplementära och heteronormativa könsroller, där män utgör aktörer och bärare av nationell prestation, medan kvinnor symboliserar moral, skönhet och gränserna för ”respektabel” kvinnlighet. Kvinnors idrottande blir därmed en potentiell utmaning mot ordningen, men också en plats där ordningen reproduceras.⁶

Tolvheds studie visar att genusordningen upprätthålls genom kulturella representationer och vardagliga föreställningar om kroppar, prestation och nationstillhörighet. Detta bidrar till forskningsläget genom att synliggöra hur idrottens könsnormer inte bara är organisatoriska eller diskursivt producerade inom idrottsrörelsen, utan också medialt och kulturellt inbäddade. Sammantaget bidrar Tolvhed med en teoretisk förståelse för hur genus skapas genom idrottens praktiker, men också hur detta kopplas till större politiska och kulturella projekt.

2.2 Eva Olofsson

I *Har kvinnorna en sportlig chans?* (1989) genomför idrottsforskaren Eva Olofsson den första omfattande feministiska analysen av den svenska idrottsrörelsen. Utgångspunkten är att undersöka vilka villkor som formuleras för kvinnors deltagande och hur de är kopplade till idrottens historiska organisering.⁷ Olofsson visar att idrotten genom 1900-talet formats utifrån en tydlig manlig norm, där mäns kroppar, erfarenheter och ideal definierat vad idrott är och bör vara. Kvinnors erfarenheter har i stor utsträckning framstått som irrelevanta för idrottens utveckling, något hon kopplar till en bredare samhällslig ordning där kvinnor ofta betraktats som ”icke-personer” i politiskt och historiskt avseende. En central del av Olofssons analys handlar om könsstämpling av idrotter. Hon visar hur olika grenar redan innan de fått brett genomslag tilldelats etiketter som lämpliga eller olämpliga för kvinnor, utifrån föreställningar om kvinnlig natur och kroppslighet.⁸

⁵ Tolvhed, 2008 s. 220

⁶ Tolvhed, 2008 s. 312 - 314

⁷ Olofsson, Eva, 1989. *Har kvinnorna en sportlig chans?* S. 11

⁸ Olofsson, 1989, s. 41

Gymnastiken blir här ett tydligt exempel, då den länge motiverades genom argument om kvinnors mjukhet och estetik, medan tävlingsidrott ofta troddes vara skadlig eller onaturlig för kvinnor. Olofsson analyserar även idrottsrörelsens tidiga jämställdhetsarbete. Hon konstaterar att jämställdhet framför allt definierades kvantitativt, att fler kvinnor skulle delta. Samtidigt som frågor om makt, resurser, inflytande och normer i stort sett lämnades orörda.⁹ När jämställdhetsfrågor placerades i särskilda kommittéer eller arbetsgrupper fick de en marginaliserad position i förhållande till den centrala idrottspolitiken, vilket innebar att könsordningen snarare reproducerades än förändrades. I avhandlingens avslutande kapitel formulerar Olofsson en ofta citerad slutsats:

*Idrotten har skapats av och för män och dessutom beskrivits av män.*¹⁰

Olofsson bidrar med att hon tydliggör hur organisatoriska strukturer, historiska normer och språkliga praktiker samverkar för att upprätthålla kvinnors underordning inom idrotten. Hennes analys visar hur genusordningen reproduceras inte enbart genom direkta begränsningar, utan genom subtila och långvariga processer.

2.3 Håkan Larsson

Håkan Larsson, professor i idrottspedagogik, tar ett annat grepp än Tolvhed och Olofsson genom att förskjuta fokus från *vad* idrotten gör mot kvinnor till *hur* kön överhuvudtaget skapas i idrottens praktik. I avhandlingen *Iscensättningen av kön i idrott* (2001) analyserar han hur föreställningar om kvinnlighet och manlighet produceras genom diskurser, styrningslogiker och kroppsliga praktiker. Centralt är att idrotten inte bara avspeglar redan existerande könsordningar den tillverkar könade subjekt genom språk, normer och styrningstekniker.¹¹ Larsson visar att svensk idrott under 1900-talet präglas av tre parallella styrningsmentaliter: en patriarkal, en socialliberal och en nyliberal.¹² I den patriarkala logiken beskrivs

⁹ Olofsson, 1989, s. 78-79

¹⁰ Olofsson, 1989, s. 56

¹¹ Larsson, Håkan. (2001) *Iscensättningen av kön i idrott*. S. 16-25

¹² Larsson, 2001, s. 279-283

idrotten öppet som ett manligt projekt där pojkar är idrottssubjekt, medan flickor placeras som objekt eller undantag. I den socialliberala diskursen tonas könsskillnader ned och idrotten formuleras som ”för alla”, men detta sker ofta genom ett könsneutralt språk som i praktiken bygger på manliga normer. Den nyliberala logiken, som blir starkare under 1990-talet betonar individen, men individen konstrueras samtidigt som tydligt könad och heteronormativ.¹³

En av Larssons mest betydelsefulla poänger är att även jämställdhetsarbetet riskerar att reproducera könsskillnader. Han visar att policyn om jämställd idrott producerar två klart avgränsade könade subjekt; ett manligt och ett kvinnligt som ska ges lika möjligheter, men där själva uppdelningen förstärks genom att ständigt synliggörs. På så sätt blir jämställdhetsarbetet inte enbart frigörande utan också något som skapar och reglerar könsskillnad. Larssons analys av idrottens diskurser synliggör hur makt fungerar genom att forma subjekt inifrån: flickor och pojkar förväntas känna, prestera och förstå sina kroppar på olika sätt, och tränare tolkar och bemöter dem därefter. Idrottens språk, regler och vardagliga praktiker blir därmed själva arenan där kön görs.¹⁴

2.4 Sammanfattning av forskningsläget.

Tillsammans visar Tolvhed, Olofsson och Larsson hur genusordningen inom idrotten skapas och upprätthålls genom ett samspel mellan kulturella föreställningar, organisatoriska strukturer och vardagliga praktiker. Tolvhed synliggör hur mediernas representationer av idrottare bidrar till att befästa en nationell och könad norm där män framstår som självklara aktörer, medan kvinnor villkoras genom ideal om femininitet. Olofsson visar att denna norm också är inbyggd i idrottsrörelsens historiska organisering, där regler, beslutsstrukturer och ideologier utformats utifrån manliga erfarenheter och där kvinnors deltagande länge marginaliserats. Till sist kompletterar Larsson detta genom att förklara hur kön dessutom produceras i själva idrottspraktiken, genom språk, styrning och kroppsliga förväntningar som formar vilka subjekt som anses möjliga. Gemensamt

¹³ Larsson, 2001, s. 274-279

¹⁴ Larsson, 2001, s. 98 - 107

pekar forskningen på att idrotten alls inte är en könsneutral arena utan en plats där makt, normer och kategorier ständigt reproduceras på både symbolisk och institutionell nivå.

Trots detta saknas närstudier av hur dessa normer formuleras, motiveras och förhandlas i besluts materialet från idrottsrörelsens egna organ. Exempelvis då i RF:s kvinnliga kommitté under 1950-talet, en period då både idrottens expansion och samtidens föreställningar om kvinnlighet förändras. Genom att analysera kommitténs protokoll och handlingar går det att undersöka hur isärhållande, hierarkier och genuskontrakt ter sig i praktiken och därmed fylla en forskningslucka.

3 Teoretiska utgångspunkter

Valet av teori grundar sig i studiens syfte: att undersöka hur genus konstrueras, reproduceras och i viss mån förhandlas inom RF:s kommitté för kvinnlig idrott genom dess dokument under 1950-talet. För att möjliggöra en sådan analys krävs en teori som inte enbart fokuserar på individuella aktörer, utan som kan synliggöra de strukturer, normer och föreställningar som formar handlingsutrymmet inom en organisation. Yvonne Hirdmans genusteori erbjuder ett analytiskt ramverk som möjliggör att betrakta genus som ett system av ordnande principer som genomsyrar samhälle, institutioner och vardagliga praktiker.¹⁵ Hirdman beskriver genussystemet som en övergripande ordningsstruktur där kön organiseras utifrån två grundläggande logiker: isärhållandets princip (dikotomin) och hierarkin, där det manliga etableras som norm.¹⁶ Logikerna samverkar och reproduceras varandra över tid, men tar sig olika uttryck beroende på historisk och social kontext.¹⁷

I denna studie används genussystemet som ett tolkningsramverk för att förstå hur kvinnlig idrott både möjliggjordes och begränsades inom den organiserade idrottsrörelsen.

3.1 Isärhållandets princip

Dikotomins logik eller isärhållandets princip som jag fortsatt kommer att använda mig av innebär enligt Hirdman att det manliga och det kvinnliga konstrueras som åtskilda och ömsesidigt uteslutande kategorier. Kön förstås här inte enbart som biologiska skillnader, utan som socialt och kulturellt organiserade motsatser. Det manliga definieras ofta genom egenskaper såsom rationalitet, styrka, och dominans, medan det kvinnliga kopplas till känsla, svaghet, och passivitet. Motsatserna skapar en ordning där blandning kan bli problematisk beroende på sammanhang.¹⁸

¹⁵ Yvonne Hirdman, 1988, *Genussystemet: reflexioner kring kvinnors sociala underordning*. s. 51–52

¹⁶ Hirdman 1988, s. 51

¹⁷ Hirdman 1988, s. 52

¹⁸ Hirdman 1988, s. 51

Isärhållandet är inte begränsat till idéer eller språk, utan tar konkret form i strukturer. Inom idrotten har detta historiskt manifesterats genom könsuppdelade tävlingar, separata organisationer, olika ekonomiska förutsättningar och skilda ideal för kropp och prestation.¹⁹ Isärhållandet fungerar därmed både som ett ordnande och legitimerande system: genom att män och kvinnor hålls åtskilda framstår skillnaderna som naturliga och självklara i varderas sfär. Hirdman betonar att isärhållandets princip är central för att förstå hur genusordningen reproduceras, eftersom den skapar tydliga gränser för vad som uppfattas som möjligt eller lämpligt för respektive kön. Samtidigt är isärhållandet inte statiskt. Det måste ständigt upprätthållas genom praktiker, beslut och diskurser, vilket gör det möjligt att identifiera sprickor, förhandlingar och motsägelser i systemet.²⁰

I relation till denna studie blir isärhållandets princip särskilt relevant för att analysera hur kvinnokommittén både verkar inom och bidrar till en könsuppdelad idrottsorganisation. Kommitténs existens kan förstås som ett resultat av isärhållandet, kvinnors idrott organiseras separat, men också som en potentiell arena där gränserna för kvinnors deltagande och inflytande förhandlas.

3.2 Hierarkin och den manliga normen

Den andra grundläggande logiken i Hirdmans genussystem är hierarkin, där det manliga etableras som norm och tilldelas högre värde. Det manliga fungerar här som det allmänna, neutrala och självklara, medan det kvinnliga definieras som avvikande. Hierarkin innebär därmed inte bara en skillnad mellan könen, utan en värdesättning där män och manligt kodade aktiviteter ges större legitimitet och resurser. Inom organisatoriska sammanhang tar den manliga normen ofta uttryck genom beslutsstrukturer, ledarskapsideal och föreställningar om kompetens. Det som uppfattas som professionellt sammanfaller ofta med manligt kodade egenskaper, medan kvinnors arbete riskerar att framstå som stödjande eller sekundärt. Hierarkin reproduceras därmed inte nödvändigtvis genom öppet

¹⁹ Hirdman 1988, s. 52-53

²⁰ Hirdman 1988, s. 52-54

motstånd mot kvinnor, utan genom subtila värderingar av vad som räknas som viktigt. Hirdman framhåller att hierarkin är beroende av isärhållandet: genom att hålla könen åtskilda kan den manliga normen framstå som självklar och opåverkad av jämförelse. Samtidigt innebär detta att kvinnors inträde i manligt kodade sfärer ofta uppfattas som problematiskt eller kräver särskild legitimering.²¹

I denna studie används hierarkilogiken med mannen som norm för att analysera hur kvinnlig idrott och kvinnokommitténs arbete värderas i relation till (den manliga)²² idrottens organisation. Genom att studera hur resurser, inflytande och erkännande fördelas i dokumenten blir det möjligt att synliggöra hur den manliga normen både upprätthålls och ifrågasätts inom RF:s struktur.

3.3 Genuskontrakten

För att ytterligare konkretisera hur genussystemet fungerar introducerar Hirdman genuskontrakt. Genuskontrakten kan förstås som de ofta osynliga, men socialt verksamma, överenskommelser som reglerar relationerna mellan kvinnor och män i en viss tid och kontext. Kontrakten omfattar föreställningar om ansvar, arbetsfördelning, beteende och livsbanor och verkar på flera nivåer, inte minst kulturellt, institutionellt och individuellt. Genuskontrakten är historiskt föränderligt och formas i relation till samhällsliga villkor. Under 1950-talet präglades genuskontrakten i Sverige i hög grad av föreställningar om kvinnors ansvar för hem och familj, kvinnokroppens begränsningar samt tydliga livscykelideal. Föreställningarna påverkade även synen på kvinnors idrottande: vilka idrotter som ansågs lämpliga, i vilken omfattning kvinnor kunde delta och hur deras prestationer bedömdes.²³

Samtidigt betonar Hirdman att genuskontrakten inte är fullständigt slutet. Det innehåller alltid gråzoner där förhandling och förändring är möjliga. Just dessa gråzoner är analytiskt intressanta, eftersom de synliggör hur aktörer kan tänja på

²¹ Hirdman 1988, s. 51-52

²² Parentes, eftersom RF då inte var en manlig idrottsorganisation utan bara en idrottsorganisation.

²³ Hirdman 1988, s. 54-55

eller omförhandla rådande normer. I denna studie blir genuskontrakten ett verktyg för att analysera hur kvinnokommittén förhåller sig till samtida föreställningar om kvinnlighet, kropp och ansvar.²⁴

Genom att studera hur kvinnors idrott legitimeras, motiveras eller försvaras i dokumenten kan genuskontraktens ramar och dess möjliga förskjutningar identifieras.

3.4 Tillämpning av teorin

Hirdmans genusteori används i denna studie som ett analytiskt ramverk genom vilket det empiriska materialet tolkas. Teorin appliceras inte för att fastställa en på förhand given ordning, utan för att synliggöra hur genus görs i praktiken genom språk, beslut och organisatoriska strukturer.²⁵ Genom att analysera dokumenten med fokus på isärhållande, hierarki och genuskontrakt kan både explicita och implicita föreställningar om kön identifieras. Isärhållandets princip används för att undersöka hur könsuppdelning motiveras, organiseras och legitimeras inom RF:s kvinnokommitté. Hierarkilogiken möjliggör en analys av värdering, makt och inflytande, medan genuskontrakten ger ett historiskt fördjupat perspektiv på de normer och förväntningar som formar kvinnors handlingsutrymme.

Teorin är särskilt lämpad för denna studie eftersom den möjliggör en analys som rymmer både begränsningar och handlingsutrymme. Kvinnokommitténs arbete kan därmed förstås som en del av ett genussystem som både begränsar och öppnar möjligheter. Genom Hirdmans genusteori blir det möjligt att analysera hur kvinnlig idrott inte bara underordnas, utan också aktivt förhandlas fram inom ramen för 1950-talets idrottsrörelse.

²⁴ Hirdman 1988, s. 55-56

²⁵ Jfr Hirdman 1988, s. 51-53

4 Metod och källor

Studien utgår från en kvalitativ innehållsanalys med genushistorisk inriktning för att undersöka hur genusordningen uttrycks i källmaterial från Svenska Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott under 1950-talet. Metoden syftar till att identifiera och tolka teman, formuleringar och mönster som belyser kvinnors positioner, uppgifter och handlingsutrymme inom svenska idrottsrörelsen. I linje med Alan Bryman i *Samhällsvetenskapliga metoder* innebär en deduktiv ansats att forskningen tar sin utgångspunkt i teoretiska begrepp som därefter provas och tillämpas i mötet med empirin.²⁶ I denna studie används Yvonne Hirdmans genusteoretiska logiker: isärhållandets princip, den manliga normen och genuskontraktet för att strukturera och analysera materialet.

4.1 Innehållsanalys

I analysen utgår jag från den innehållsanalytiska metod som Sjöberg beskriver i kapitel 3 i *Metod: guide för historiska studier*. Innehållsanalysen handlar här om att systematiskt uppmärksamma återkommande teman och uttryck i dokumenten, samt tolka hur dessa uttrycks och vilka föreställningar de bygger på.²⁷ Arbetet sker i två steg. Det första är mer översiktligt: centrala begrepp och återkommande formuleringar som berör kvinnors arbete, ansvar, kompetens och positioner identifieras.

Andra steget är kvalitativt och innebär att teman tolkas språkligt och kontextuellt, vilka antaganden de bygger på och hur de kan förstås i relation till 1950-talets idrottskultur och samtidens könsnormer. Kodningen har därför följt studiens forskningsfrågor och teorier, vilket ligger i linje med Sjöbergs betoning av tydliga och avgränsade kategorier. Kategorierna har sedan använts konsekvent genom hela materialet för att synliggöra både explicita och mer subtila uttryck för genusordningen.²⁸

²⁶ Alan Bryman, *Samhällsvetenskapliga metoder* 2018, s. 47–50

²⁷ Maria Sjöberg, 2017, *Metod: guide för historiska studier* s. 45–47

²⁸ Sjöberg, 2017, s. 49–54

En viktig aspekt som Sjöberg lyfter är att innehållsanalys aldrig får frikopplas från källornas historiska sammanhang. Det innebär att analysen inte enbart bygger på vad som står i dokumenten, utan också hur och varför det formuleras på ett visst sätt. I studien innebär det exempelvis att utsagorna tolkas om ”kvinnlig kropp”, ”passande idrottsformer” eller organisering av damidrott i relation till samtidens syn på kön, arbete och kroppslighet. Samtidigt kräver metoden, enligt Sjöberg, att forskaren är medveten om den egna rollens betydelse i tolkningen, vilket jag försöker upprätthålla genom att vara transparent med kodning, avgränsningar och läsningar av materialet.²⁹

Metoden möjliggör en analys av både strukturella och symboliska uttryck för genusordningen, utan att förlora källornas historiska kontext. Självklart görs en källkritisk granskning av materialet. Dokumenten omfattar formella beslut, diskussioner om kvinnlig idrott, ledarfrågor, lokalfrågor, ekonomi, medicinska och fysiologiska resonemang. Detta ger en bred inblick i kommitténs arbete och visar inte bara vad som beslutades, utan också vägen från problemformulering till lösning och vilka värderingar som styrde processen. Metoden kan därmed beskrivas som deduktiv med induktiva inslag, där samspelet mellan teori och empiri är centralt för analysens genomförande.

4.2 Källor

Det empiriska materialet är otryckt och består främst av arkivhandlingar från Riksidrottsförbundets kvinnliga kommitté, med tonvikt på protokoll, verksamhetsberättelser och administrativa dokument från 1950-talet. Även en mindre mängd brev och enkäter förekommer. Källorna ger en direkt inblick i hur organisationen formulerade sina beslut, prioriteringar och strategier kring kvinnlig idrott. Eftersom dokumenten är producerade inom organisationen själv ger de möjlighet att studera vilka frågor som ansågs viktiga, vilka som prioriterades ned och hur kvinnors idrottsliga villkor diskuterades på en strukturell nivå.

²⁹ Sjöberg, 2017, s. 54–59

De volymer som hanterats är främst: Volym Ö1d:1 som majoriteten av empirin grundar sig på då nästan alla protokoll från år 1953 till en bit in på 60-talet återfanns. Volym Ö1d: 7 där fanns många bilagor, skrivelser, anslag, cirkulär och inbjudningar av olika slag, således ett blandat material men av stor betydelse när materialet väl var sorterat. Ur Volym Ö1d:12 hämtades ett PM från 1945 som var det som initierade kvinnokommittén, men utöver det så var det mesta i denna volym dubletter. Majoriteten av dokumenten var maskinskrivna men även en del handskrivet material fanns, förvånansvärt mycket skrivet med röd kulspetspenna vilket efter en slagning på Google blev mer förståeligt då det var en nymodighet i slutet på 40-talet. En mer ingående diskussion om källornas begränsningar och problematik förs i avsnitt 4.2.1 Källkritik.

Sammantaget lämpar sig materialet väl för studiens syfte, då det möjliggör en analys av hur genus formuleras och reproduceras inom idrottsrörelsens centrala och nya organ i kommittén för kvinnlig idrott. Fokus ligger inte på att fastställa faktiska förhållanden för enskilda idrottsutövare, eller få en helhetsbild av kommitténs arbete utan på att undersöka de normer, prioriteringar och föreställningar som kommer till uttryck i organisationens eget språk och dokumentation.

4.3 Källkritik

Arkivmaterial av denna typ präglas, som Sjöberg påpekar, av sin organisatoriska och sociala kontext.³⁰ Protokollen är skrivna av personer med specifika positioner, erfarenheter och intressen, vilket påverkar både vad som formuleras och hur det formuleras. Dokumenten visar därför inte en neutral återgivning av verksamheten, utan en institutionellt producerad berättelse. De speglar vilka frågor kommittén själv valde att betona, hur den ville framställa sitt arbete och vilka perspektiv som gavs legitimitet men också vilka som osynliggjordes, medvetet eller omedvetet.³¹ Det innebär att protokollen ger en tydlig bild av hur RF:s kommitté för kvinnlig idrott ville representera sina beslut och sitt handlingsutrymme, men inte nödvändigtvis hela bilden av de informella processer som föregick besluten. Det är

³⁰ Sjöberg, 2017, s. 45–47

³¹ Sjöberg, 2017, s. 55–57

rimligt att anta att diskussionerna mellan kvinnorna varit mer komplexa än vad som syns i protokollens formella struktur. Här blir Hirdmans teori användbar: isärhållandets princip och hierarkin verkar inte bara som sociala strukturer utan också genom språk och dokumentation. Det som skrivs fram och det som inte skrivs fram är i sig uttryck för genusordningens logik.

Representativiteten utgör ytterligare ett källkritiskt övervägande. Protokoll och verksamhetsberättelser fångar främst ledningsnivån, medan mottagandet av besluten i distrikt eller på lokal nivå sällan framträder. Detta innebär att materialet visar genuskontrakten förhandlingar på institutionell nivå, men inte hur normerna tolkades eller utmanades av kvinnor i praktiken. Sjöberg lyfter att arkivhandlingar ofta speglar verksamhetens administrativa behov snarare än forskningen, vilket ytterligare motiverar en försiktig och kontextmedveten läsning.³² Samtidigt är dokumenten tillförlitliga i den meningen att de visar vilka frågor som prioriterades, vilka argument som användes och hur kvinnors idrott formulerades som problem och möjligheter med organisationens egna ord. Genom att läsa dokumenten både som faktiska beslut och som uttryck för de normer och maktrelationer som verkade inom idrottsrörelsen blir materialet användbart för att förstå hur genusordningen upprätthölls, men också hur den utmanades eller omförhandlades. Det är i dessa formuleringar som genuskontrakten träder fram inte bara i vad som beslutas, utan i hur kvinnors roller, kroppar och ansvar beskrivs.

En annan viktig källkritisk aspekt är tystnaden som uppstår i materialet, något som Sjöberg framhåller som analytiskt betydelsefullt. Det som saknas; konflikter, oenigheter, kritik eller röster från aktiva kvinnor är i sig en indikator på vilka perspektiv som inte ansågs viktiga att dokumentera. Tystnader kan spegla både medvetna urval och omedvetna normer kring vad som uppfattades som relevant. I relation till Hirdman blir dessa tystnader viktiga spår av genusordningens verkan: det som inte kan sägas, eller inte anses behöva sägas, visar ofta lika mycket som det som faktiskt formuleras.³³ Genom att kombinera Sjöbergs källkritiska principer

³² Sjöberg, 2017, s. 52

³³ Sjöberg, 2017, s. 57–58

med Hirdmans genusteori skapas en metod som gör det möjligt att analysera arkivmaterialet inte bara som administrativa handlingar, utan som bärare av samtidens könsnormer, maktstrukturer och föreställningar om kvinnlighet i idrotten.

5 Bakgrund

5.1 Antiken

Redan under antiken var organiserad idrott etablerat, då var idrotten manligt kodat och sågs som förberedelse för krig samtidigt som idrotten knöt an till det maskulina med starka välformade manskroppar. Kvinnorna fick inte delta i exempelvis de olympiska spelen med undantag för några särskilda kvinnliga festspel. Idrotten skapades således av män för män i en kultur som exkluderade kvinnor. Därmed lades grunder för en segregation som kom att prägla synen på kvinnor och deras förmåga till fysisk aktivitet långt fram i tiden.³⁴ Såklart fanns undantag, i Sparta var det vanligt att ogifta flickor sprang, brottades och tränade för att bli vältränade likt sina bröder. 'Man' trodde på att starka kvinnor skulle föda starka barn, att "frukten i deras sköte skulle slå rot i starka kroppar och mogna bättre". Lycurgos avskaffade all överdriven mjukhet och vekhet hos spartanska kvinnor. I Sparta fick kvinnor kasta spjut och diskus trots att de inte tränades för krig. Sparta är således ett unikum i kvinnlig idrottshistoria eftersom den fysiska aktiviteten hos kvinnor främjade statens politik.³⁵

5.2 1800-talets ideal och begränsningar.

Sedan spolas det snabbt fram till den viktorianska eran när den moderna idrotten börjar formas men återigen var kvinnor inte inkluderade i detta. Vid denna tid rörde samhällsdebatten ny medicinsk expertis som varnade för att fysisk aktivitet skulle maskulinisera kvinnor och vara direkt hälsoskadligt, särskilt för fortplantningsförmågan. Måttfull motion såsom långsamma promenader var det kvinnor skulle syssla med medan idrotten ansågs fostrande och utvecklande för pojkarnas resa till att bli män. Dock i de övre samhällsskikten framåt sekelskiftet kunde det vara acceptabelt för kvinnor att ägna sig åt så kallade sällskapsidrotter vilket var exempelvis tennis, skridskoåkning, ridning och framför allt gymnastik då

³⁴ Sarah B. Pomeroy, *Goddesses, Whores, Wives, and Slaves: Women in Classical Antiquity* (New York: Schocken Books, 1975), s. 79–90.

³⁵ Plutarchos, *Lycurgus*, kap.14, övers. Bernadotte Perrin.

dessa sågs som ett feminint och hälsosamt alternativ för kvinnorna. Tävlingsidrott förblev en manlig domän.³⁶

5.3 Tidigt 1900-tal: Genombrott och motstånd.

I början av århundradet skedde vissa förändring som utmanade det manliga idrottsmonopolet. Kvinnor vågade sig på att ta plats och kräva inträde i fler och fler idrotter, detta skedde oftast parallellt med framväxande kvinnorörelsen. Vid OS i Stockholm 1912 fick kvinnor för första gången delta och tävla i simning och hopp. Trots lyckosamt deltagande så möttes det av många motsättningar som ofta hade med kvinnliga ideal att göra. Under 1920-talet tog kvinnor ytterligare plats både i Sverige och internationellt på friidrottsarenorna, mycket tack vare Svenska kvinnors centralförbund för fysisk kultur (SKCFK), grundat 1924. SKCFK var ett kollektiv av kvinnliga läkare och andra lärda som drev idrott som medel för att stärka kvinnors hälsa och emancipation. Men trots idoga försök och kamp för lika villkor inom idrotten så fortlevde det manliga motståndet och kontrollen. Idrotten organiserades och formades av män, för män, vilket innebar att kvinnor från början stod utanför både maktpositioner och de idrotter som kom att definieras som ”riktig” idrott.³⁷

För kvinnor var gymnastiken länge den huvudsakliga arenan. Den betraktades som estetisk, harmonisk och hälsosam alltså passande med dåtidens ideal om kvinnlighet. Gymnastiken var samtidigt relativt ofarlig ur ett normperspektiv: den var inte tävlingsinriktad, inte kraftbetonad, inte förknippad med den fysiska kultur som definierade mäns idrott. När idrottsrörelsen expanderade under mellankrigstiden ökade visserligen kvinnors deltagande, men utvecklingen var ojämn. Enligt Olofsson deltog kvinnor i färre idrotter, och de idrotter där de faktiskt fanns var sådana som traditionellt kopplades till hälsa, moral och skönhet snarare än prestation. Idrotten blev på så sätt ett tydligt exempel på isärhållandets princip

³⁶ Roberta J. Park, “Sport, gender and society in a transatlantic Victorian perspective”, *The International Journal of the History of Sport*, 24(12) (2007), s. 1571–1600.

³⁷ Eva Olofsson, *Har kvinnorna en sportlig chans?* (Umeå: Umeå universitet, 1989), s. 198.

redan innan termen började användas i forskningen: kvinnor deltog, men på andra platser, i andra aktiviteter och på andra villkor.³⁸

Efter andra världskriget förändrades bilden något. Folkhälsoperspektivet blev starkare, och fysisk aktivitet för kvinnor började lyftas fram som ett sätt att skapa ”goda samhällsmedborgare”. Även om detta öppnade dörrar ökade det samtidigt skillnaden mellan kvinnor och mäns idrottande: kvinnors idrott framställdes som nyttig, sund och moralisk och inte som tävling eller prestation. Vid mitten av seklet stod kvinnor för drygt en tredjedel av medlemskapen i idrottsrörelsen, men detta syntes inte i vare sig grenar, resurser eller representation.³⁹

Det är mot denna bakgrund som kvinnors organisering och kamp inom RF ska förstås. Trots ett ökande antal kvinnliga idrottare saknades en struktur som bevakade kvinnors intressen centralt. Ledarskapet var mansdominerat och det fanns ingen självklar plats för kvinnors perspektiv i beslutande organ.⁴⁰

I slutet av 1940-talet inleddes därför ett mer systematiskt arbete inom RF för att kartlägga kvinnors idrottande. Detta arbete kom att lägga grunden till den kvinnokommitté som bildades några år senare, och som är det empiriska fokus för denna studie. Uppkomsten av kommittén blir därmed inte ett isolerat initiativ, utan resultatet av en längre historisk process där kvinnors ökade idrottande kolliderade med en manligt formad organisation som inte var byggd eller hade plats för dem.

³⁸ Olofsson 1989, s. 24–25; 197–198

³⁹ Olofsson 1989, s. 24–25; 197–198

⁴⁰ Olofsson 1989, s. 24–25; 197–198

6 Empirisk huvudstudie

I detta kapitel presenteras studiens empiriska resultat. Framställningen följer de tre analytiska logiker som hämtats från Yvonne Hirdmans genusteori: isärhållandets princip, den manliga normen och genuskontrakten. Först analyseras hur isärhållandets princip tar sig uttryck organisatoriskt, idrottsligt och infrastrukturellt (6.1). Därefter behandlas hur den manliga normen reproduceras i synen på kompetens, auktoritet och värderingen av idrott (6.2). Avslutningsvis diskuteras hur genuskontrakten formuleras, utmanas och förhandlas i det undersökta materialet (6.3).

6.1 Isärhållandets princip i praktiken

I arbetet följs Yvonne Hirdmans genussystem som en grund för att förstå hur kön struktureras i de dokument jag undersöker. En central del av detta system är det hon benämner med isärhållandets princip, alltså den ordning där manligt och kvinnligt hålls åtskilda i sysslor, positioner och sammanhang.⁴¹

6.1.1 Organisatorisk isärhållning

Materialet från början av 1950-talet visar hur damidrotten tidigt organiserades som ett separat system, med särskilda ombud, egna kommittéer och egna möten. I en enkät sammanställd 1952 svarade samtliga distrikts- och specialförbund att en ”speciell permanent damkommitté inom RF” vore önskvärd.⁴² Att de behövde fråga om detta säger i sig mycket, just att kvinnors idrott inte var självklar utan krävde en egen organisatorisk legitimitet vid sidan av den manliga normen. Den organisatoriska isärhållningen blev snabbt tydlig. År 1953 började RF aktivt besluta om hur arbetet med kvinnliga ombud skulle spridas i distrikten, något som i protokollen beskrivs som ett slags startskott för den organiserade damidrotten. I flera protokoll konstateras att ett ökande antal distrikt ”har börjat arbeta” och att det finns ett växande behov av instruktioner för kvinnliga ombud och bildandet av damkommittéer i distrikten, vilket kan tolkas som ett tecken på att kvinnors

⁴¹ Hirdman 1988, s. 51.

⁴² Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott, Volym Ö1d:7. 1952-09-20 enkätsammanställning

idrottande inte integrerades i befintliga strukturer, utan krävde en parallell organisation. Kvinnokommittén för damidrott byggdes alltså upp vid sidan av RF:s befintliga idrottskommittéer i stället för att inkludera dem. Vilket blir tydligt när kommittén för kvinnlig idrott vuxit fram ur en kommitté som initialt var till för att studera den kvinnliga idrotten och flera kommittéer skapades med olika uppgifter, sådana som redan fanns inom mansidrott. Exempelvis propaganda- och instruktörsfrågor.⁴³

Organisatorisk isärhållning är också tydlig i att kommittén för kvinnlig idrott ständigt måste legitimera sin existens inför RF:s förvaltningsutskott. I ett brev från 1952 väddar kvinnokommitténs ordförande Inga Löwdin om att frågan om en fast damkommitté ska tas upp på Överstyrelsens möte; hon framhåller att en sådan kommitté skulle ”bevaka de kvinnliga intressena [...] ordna kurser och konferenser för kvinnliga ledare i distrikt- och specialförbunden”.⁴⁴ Det visar hur kvinnors idrott institutionaliserades som specialfall snarare än att ha sin självklara plats på dagordningen i överstyrelsen eller i andra organ.

Samtidigt som kommittén byggde ut sin struktur, var deltagandet skört. I Värmland hade man ”stora svårigheter att få de kvinnliga att samlas”, och vid ett möte kom endast ”tre flickor”, medan övriga deltagare var män.⁴⁵ Här syns både organisatoriska och sociala hinder: viljan att skapa kvinnliga ramar fanns, men förutsättningarna var långt ifrån jämställda. Tillsammans visar detta hur den organisatoriska isärhållningen inte bara var en struktur, utan också en praktik, hur kvinnors idrott placerades i särskilda organisatoriska rum som krävde ständig förhandling, resurskamp och inte minst legitimering.

⁴³Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott, volym Ö1d:12 *Protokoll fört vid sammanträde med den av Riksidrottsförbundet inbjudna kommittén för studium av damidrotten. 1945-10-20.*

⁴⁴Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott, Volym Ö1d:1. *Skrivelse från Inga Löwdin till Förvaltningsutskottet, 1952-09-05.*

⁴⁵Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott, Volym Ö1d:1. *Protokoll nr. 1/1954, 1954-03-25, §10.*

6.1.2 Idrottslig isärhållning.

I protokollen formuleras idrottslig isärhållning mycket öppet. Vid konferensen på Bosön 1955 slås det fast att det finns kvinnliga idrotter och manliga idrotter, trots att docent Åstrands fysiologiska undersökning visar att det inte finns några hinder för kvinnor att tävla på hög nivå. Docent Åstrand säger själv att ”karlarna har allt för länge försökt bestämma vad som är passande estetiskt osv.” är talande: normerna kring vad som ansågs vara kvinnligt snarare än vad som faktiskt var fysiologiskt möjligt styrde utformningen av kvinnors idrottsutövning.⁴⁶

Även enklare uttalanden visar på vardaglig könskodning. I ett protokoll från 1954 föreslår en kvinnlig representant att ”bandy är icke för flickor”, medan en annan menar att reglerna borde förenklas om flickor ska spela. Här syns ett subtilt men kraftfullt isärhållande där man menar att kvinnors idrottsformer skulle anpassas, förenklas eller helt uteslutas för att motsvara föreställningar om kvinnokroppen eller vad kvinnor kan. Vid samma möte diskuteras även huruvida domarutbildning i handboll för damer skall hållas vilket möter motstånd med motiveringen att manliga domare har mera respekt med sig helt enkelt.⁴⁷ Idrottslig isärhållning syns också i hur tävlingar prioriterades. Kvinnlig idrott benämndes ofta som motionsidrott, medan manlig idrott är lika med tävlingsidrott. Detta skrivs uttryckligen ut i protokoll från 1954 där flera förbund ”erkänt kvinnoidrott som motion men ej som tävlingsidrott”. Det innebar färre tävlingsklasser och utvecklingsmöjligheter för kvinnor.⁴⁸

6.1.3 Infrastrukturell isärhållning.

Infrastrukturen utgör ett av de tydligaste bevisen på isärhållandets princip. I ett protokoll från 1954 riktar kvinnokommittén en skarp vädjan till

⁴⁶ Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott, Volym Ö1d:1. *Protokoll nr. 8/1955, 1955-11-12 & 1955-11-13, §6*, vid konferens på Bosön.

⁴⁷ Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott, Volym Ö1d:1. *Protokoll nr. 6/1954, 1954-09-19, §5*.

⁴⁸ Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott, Volym Ö1d:1. *Protokoll nr. 2/1954, 1954-03-27, §4*.

Idrottsplatskommittén och beskriver dåvarande anläggningar som direkt otillräckliga:

*Det är förkastligt med duschen mellan omklädningsrummen.*⁴⁹

Formuleringen visar att den fysiska utformningen av idrottsanläggningar inte bara var opraktisk utan aktivt utestängande då det ledde till att de få flickor som ändå var aktiva inte ville använda duscharna då de delades med män/pojkar. Protokollen återkommer ofta till lokalbrist som särskilt drabbade flickor. Ett exempel är bordtennisen, där flickor uteslöts på grund av brist på utrymme när pojkar prioriterades och i handboll nämns att en ny flickserie startats, men att ”lokalbrist” riskerar stoppa verksamheten.⁵⁰ Samtidigt fanns försök att lösa situationen. RF:s rikskonsulent föreslog 1954 att man borde utnyttja de träningslokaler som är tomma dagtid för att möjliggöra idrott för hemmafruar. Även om förslaget framstår som progressivt, reproducerar det samtidigt könade antaganden om att kvinnors idrottande främst ska ske dagtid och i anslutning till hemmet.⁵¹

Den infrastrukturella isärhållningen blir ett exempel på hur könsordningen materialiseras i väggar, duschar och tidsluckor. Det handlar inte om enskilda missförhållanden utan det var en strukturell ojämlikhet som gjorde kvinnors idrottande mindre möjligt i praktiken.

6.2 Hierarkin – den manliga normen

Utöver isärhållandet beskriver Yvonne Hirdman även en andra grundprincip i genusystemet: hierarkin, den manliga normen och ges högre värde än det kvinnliga. Detta innebär att manligt kodade positioner, egenskaper och praktiker ofta framträder som det självklara och allmängiltiga.⁵² I redogörelse av materialet

⁴⁹ Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott, Volym Ö1d:7. 1954-07-02, *Skrivelse från kommittén för kvinnlig idrott till RF's idrottsplatskommitté.*

⁵⁰ Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott, Volym Ö1d:1. *Protokoll nr. 2/1954, 1954-03-27, §5.*

⁵¹ Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott, Volym Ö1d:1. *Protokoll nr. 3/1954, 1954-06-01, §4.*

⁵² Hirdman 1988, s. 51

uppmärksammas därför hur dokumenten struktureras utifrån denna ordning exempelvis i vilka aktörer som kommer till tals, hur ansvarsområden fördelas och hur kvinnor respektive män omnämns.

6.2.1 Kompetens och ledarskap:

Materialet visar gång på gång hur den manliga normen formade förväntningarna på kvinnors kompetens. Vid årsmötet 1956 uttryckte May Tånge, med brett instämmande, att ”en kvinna måste kunna minst det dubbla mot en man för att komma in i en styrelse”.⁵³ Denna utsaga fångar kärnan i den hierarki som genomsyrar 1950-talets idrottsrörelse: män ses som naturliga ledare, kvinnor som undantag, och undantag kräver ständiga bevis. Även när kvinnor faktiskt sökte ledarroller möttes de av informella krav eller avfärdanden. Nils Bågenholm uppgav 1956 att ”ingen kvinna sökt de utannonserade tjänsterna” trots att platserna varit öppna för båda könen.⁵⁴ Denna förklaring följs emellertid av ett intressant mönster: när ansvaret väl fördelas, hamnar det vardagsnära arbetet ofta hos kvinnor, medan de strategiska posterna fortsatt innehålls av män eller att kvinnan som kanske tänkt söka hejdar sig för att hon inte har tid att lämna hus och hem.

Kvinnliga ledare identifieras dessutom ofta som bristvara, men inte främst på grund av kompetens utan på grund av livssituation. Vid konferensen i Vålådalen 1959 konstateras att många kvinnor ”inte får för sina män ägna sig åt idrotten” och att de dessutom bär huvudansvar för hemarbete, vilket gör tiden knapp.⁵⁵ Här blir genuskontrakten eller normen dubbel: inte bara krävs extra kompetens, utan kvinnor måste också navigera ett tidsmässigt och socialt motstånd som män saknar. Det framgår tydligt att hierarkin inte bara existerar ovanifrån utan reproduceras också genom vardagsföreställningar om vem som *är* en ledare. Detta gör att kvinnor

⁵³ Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott, Volym Ö1d:1. *Årsmötesprotokoll: RF's kommitté för kvinnlig idrott och representanter för specialidrottsförbundens (SF) damkommittéer. 1956-04-20, §3.*

⁵⁴ Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott, Volym Ö1d:1. *Årsmötesprotokoll: RF's kommitté för kvinnlig idrott och representanter för specialidrottsförbundens (SF) damkommittéer. 1956-04-20, §3.*

⁵⁵ Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott, Volym Ö1d:1. *Konferensprotokoll Vålådalen. 1959-04-03 & 1959-04-04, §7.*

måste bli ”överkompetenta” för att uppfattas som någorlunda jämbördiga och dessutom ha mycket mer disponibel tid.

Ett tydligt exempel på hur denna hierarki formaliserades återfanns i en bilaga till ett remissvar från 1958. Här redogör kommittén för kvinnlig idrott för att kvinnor, trots återkommande försök att nå ledande positioner, fortfarande utgjorde en extrem minoritet i idrottens beslutsorgan. Av de 961 styrelseplatserna inom specialidrotts- och distriktsförbunden hade kvinnor ”knappt 3 %”, samtidigt som den aktiva kvinnliga idrotten uppskattades till minst 15 %.⁵⁶ Kommittén betonar att kvinnors representation inte borde behöva lagfästas, men att frivilliga strategier inte gett önskat resultat. Särskilt intressant är deras svar på det återkommande argumentet att val bör ske ”efter duglighet och inte efter kön”. Här framhåller kommittén tvärtom att kvinnor i allmänhet är ”mest kompetenta att bedöma kvinno-idrottsfrågor” och ofta har större engagemang än män. Remissvaret tydliggör därmed hur föreställningar om könad kompetens både användes *mot* kvinnor och *av* kvinnor (som ett motargument) i kampen om ledarskapspositioner.

6.2.2 Auktoritet och legitimitet.

På flera ställen legitimeras könsordningen genom hänvisningar till *auktoritet*. När handbollens domarfråga diskuteras 1954 understryker en kvinnlig representant att ”det bör vara manliga domare i handboll, särskilt på större och mer betydelsefulla matcher. De manliga domarna har mera respekt med sig”.⁵⁷ Här syns ett uttalat antagande: auktoritet är något män har, och då något som kvinnor saknar?

Samma mönster återkommer i medicinska diskussioner. Fysiologiska och hygieniska frågor som rör kvinnokroppen avgörs av manliga läkare och docenter, exempelvis Åstrand, Malmström och Boumann, som gång på gång är de som definierar kvinnans idrottsliga potential. Vid 1955 års konferens slår docent Åstrand fast att det inte finns några fysiologiska hinder för kvinnors tävlingsidrott, men trots

⁵⁶ Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott, Volym Ö1d:7. 1958-10-03, Bilaga till remissvar.

⁵⁷ Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott, Volym Ö1d:1. Protokoll nr 6/1954, 1954-09-18 & 1954-09-19, §5.

detta fortsätter flera representanter att tala om ”kvinnliga idrotter” och ”manliga idrotter”.⁵⁸ Detta visar något viktigt: Just det att manliga experters ord och samtida normer vägde tyngre än kvinnors erfarenheter, även när expertutlåtandena faktiskt talade för kvinnors kapacitet.

Ett annat exempel finns i 1956 års konferens med ideella organisationer, där en deltagare menar att ”kvinnor själva skall bestämma vilken idrottsgren de vill utöva”⁵⁹ men detta uttalas som en sorts tillåtelse från en manlig position vilket blir något paternalistisk när männen behåller tolkningsföreträdet, även när de ger kvinnor rätt att bestämma.

6.2.3 Värderingen av idrott.

Ett återkommande mönster i källmaterialet är skillnaden mellan mäns idrott som tävlingsidrott och kvinnors idrott som motions- och hälsoprojekt. Vid ett möte 1954 konstaterar flera representanter att många förbund inte betraktar kvinnors idrott som tävlingsidrott utan som motion, vilket också blir särskilt tydligt i kampanjen *Spänst åt kvinnan*, som i broschyrer och protokoll betonar skönhet, hälsa och trivsel: ”Spänsta åt er gott humör, skönhet, hälsa och vigör” och vackra ”damidrottsmärken” som belöning.⁶⁰ Det skapar en retorik där kvinnors idrottande ramas in som ett estetiskt och hälsosamt självförbättringsprojekt snarare än en prestation. Samtidigt som kampanjen möjliggjorde för kvinnorna att testa en rad olika idrotter och grenar, så var det en god idé ur den bemärkelsen.

Intressant nog ökar samtidigt antalet tävlingsgrenar för kvinnor men de legitimeras ofta som ”lämpliga” snarare än som utmanande. I protokollen finns listor på nyinförda grenar (till exempel 4x200 m, 5 km skidor), men de introduceras som något som *kan passa* kvinnor, inte som en självklar del av idrottens program.

⁵⁸ Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott, Volym Ö1d:1. *Protokoll nr 8/1955, 1955-11-12, §8.*

⁵⁹ Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott, Volym Ö1d:1. *Protokoll från konferens med ideella organisationer, 1956-05-08. §4.*

⁶⁰ Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott, Volym Ö1d:1. *Spänst åt kvinnan. Deltagarkort år 1958,*

Sammantaget visar detta hur idrottens könade hierarki värderar män utifrån prestation och tävling, medan kvinnors värderas utifrån hälsa, form och motion.

6.3 Genuskontrakten

Isärhållandet och hierarkin påvisar de övergripande strukturerna, men genuskontrakten blir som tydligast i det vardagliga språket och föreställningarna kring kvinnans kropp och kvinnans plats. Protokollen från 1950-talet är fulla av små utsagor som avslöjar det vardagliga genuskontrakten i idrottsrörelsen.

6.3.1 Kvinnans plats

Ett av de tydligaste exemplen kommer från 1954: ”Hur få in i de manliga kollegernas medvetande att även flickorna kan hjälpa till vid tävlingar? Inte bara koka kaffe.”⁶¹ Det är ett ovanligt explicit uttryck för motstånd och ett medvetandegörande av att kvinnor reducerats till stödjande roller. Samtidigt visar det vilka uppgifter som var normala för kvinnor: service, stöd, omvårdande funktioner. I flera protokoll tas dessutom husmodersgymnastiken upp som ett särskilt område, ofta kopplat till skönhet, hälsa och ungdomlighet. 1955 konstateras: ”När en kvinna kommer upp i 30-årsåldern vaknar ett nytt intresse hos henne [...] Detta har hon fått försaka när hon tidigare bildat hem och barn.”⁶² Här konstrueras kvinnans idrottsutövning som något sekundärt, möjligt först efter att barn och hushåll är omhändertagna. Det diskuteras också hur svårt det är att ”fånga upp” flickorna efter skolåldern till att fortsätta med idrott för då är det så mycket annat som lockar eller förväntas. Det vardagliga genuskontrakten är tydligt: Kvinnor ska först hitta en partner, bilda familj, ta hand om hemmet, sedan kan de idrotta och då helst på ett sätt som knyter an till rollen som husmor.

⁶¹ Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott, Volym Ö1d:1. *Protokoll nr. 6/1954, 1954-09-19, §5.*

⁶² Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott, Volym Ö1d:1. *Protokoll från konferens på Bosön. 1955-11-12 & 1955-11-13, §10.*

6.3.2 Kvinnokroppen

Ett centralt tema är hur kvinnokroppen konstrueras som något skört, särskilt genom omfattande diskussioner om menstruation och fysiologiska undersökningar. Flera protokoll mellan 1953–1954 beskriver pågående eller planerade ”menstruationsundersökningar” och behovet av att ”hitta en lämplig juniorålder” för flickor.⁶³

Under 1957 års konferens diskuterar Dr Boumann vad det innebär att vara kvinna och konstaterar att ”kvinnan är som hon upplevs av mannen och av sig själv” och att mannen ”bestämmer” sin kropp medan kvinnan ”finner sig i den”.⁶⁴ Även här blir kön något som medicinsk auktoritet definierar. Kvinnokroppen framställs därmed som begränsad, riskfylld och beroende av expertsynpunkter, ett biologiskt genuskontrakt som i praktiken begränsar idrottsutövandet trots dessa experter inte hittar eller talar om något som skulle vara negativt för kvinnan att utöva fysisk aktivitet på ett sätt som pressar kroppen hårdare än ex. Motion och husmodersgymnastik.

6.3.3 Motstånd och förskjutning.

Trots starka normer finns det tydligt uttryckt motstånd i materialet. På flera ställen lyfts behovet av kvinnlig representation, ofta med starka formuleringar:

- ”Man vill att minst en ledamot ska vara kvinna” (årsmöte 1957)⁶⁵
- ”Stora ansträngningar måste göras för att försäkra kvinnorna en rättvis representation” (verksamhetsberättelse 1958–1959)⁶⁶

Formuleringarna upplevs och tolkas som mer än bara administrativt språk och uttrycker försök att förändra maktordningen.

⁶³ Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott, Volym Ö1d:1. *Protokoll från konferens på Bosön. 1955-11-12 & 1955-11-13, §10.*

⁶⁴ Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott, Volym Ö1d:1. *Protokoll från konferens på Bosön, 1957-05-18 & 1957-05-19, §Psykologiska synpunkter.*

⁶⁵ Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott, Volym Ö1d:1. *Årsmötesprotokoll: RF's kommitté för kvinnlig idrott och representanter för specialidrottsförbundens (SF) damkommittéer. 1957-04-25, §5.*

⁶⁶ Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundet, Volym Ö1d:1. *Verksamhetsberättelse 1958.*

Ett av de mest kraftfulla uttrycken för detta motstånd återfinns återigen i kommitténs remissvar från 1958, där man starkt förordar obligatorisk kvinnlig representation i idrottens ledningsorgan. I dokumentet konstaterar kommittén att ”knappt 3 %” av samtliga 961 styrelseplatser innehades av kvinnor, trots att minst 15 % av idrottsutövarna var kvinnor.⁶⁷ Situationen beskrivs som en ”stark disproportion”, och kommittén uttrycker oro över att den då föreslagna omorganisationen, med färre styrelseplatser, riskerar att ytterligare tränga undan kvinnorna. Här artikuleras en medveten maktanalys: kvinnor har ”försökt på den frivilliga vägen” i över ett decennium, men utan att få ett reellt inflytande. Svar ges också på argumentet att val ska ske ”efter duglighet och inte efter kön”, som besvaras med att kvinnor ofta är de mest kompetenta att bedöma frågor som rör kvinnoidrott. Dokumentet är ett tydligt exempel på hur genuskontrakten utmanades! Motstånd syns även i vardagskommentarer. Uttalandet ”inte bara koka kaffe” är ett exempel, men det syns också en vilja att bredda rollerna: krav på kvinnliga domare, kvinnliga instruktörer och kvinnliga ledare återkommer flitigt från mitten av 1950-talet och framåt.

Samtidigt finns en ständig känsla av att kvinnor ”måste kämpa” för att ens få ta plats. Genuskontrakten är inte bräckliga, de är förhandlingsbara vilket aktörerna i materialet är medvetna om.

⁶⁷ Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott, Volym Ö1d:7. *Bilaga till remissvar, 1958-10-03.*

7 Analys och slutsatser

Det empiriska materialet visar tydligt att 1950-talets svenska idrottsrörelse formades av en könsordning där kvinnor och män inte deltog på lika villkor, vare sig organisatoriskt, idrottsligt eller resursmässigt. Genom att tolka materialet via Hirdmans genusteoretiska logiker: isärhållandets princip, den manliga normen och genuskontrakten framträder en sammanhängande struktur där kvinnors idrottande var möjlig men aldrig självklar. I kommande avsnitt analyseras de viktigaste resultaten och ställs i relation till tidigare forskning.

7.1 Hur kommer isärhållandets princip till uttryck?

Isärhållandets princip alltså, idén om att kvinnor och män ska hållas åtskilda framträder mycket tydligt i materialet. Principen tar sig uttryck på tre nivåer: organisatoriskt, idrottsligt och infrastrukturellt. Tillsammans visar de hur kvinnors idrott institutionaliserats som något separat och mindre prioriterat än männens.

Det mest framträdande uttrycket för isärhållandets princip finns i hur kvinnors idrott byggs upp som en egen organisation. I en enkät från 1952 svarar samtliga förbund att en ”speciell permanent damkommitté inom RF vore önskvärd”⁶⁸, vilket visar att kvinnors frågor inte ansågs kunna hanteras eller prioriteras inom den ordinarie strukturen utan behövde ett separat forum. Under 1953–1954 arbetar RF aktivt med att sprida kvinnliga ombud, formulera särskilda instruktioner och uppmuntra distrikten att skapa damkommittéer. RF:s sätt att arbeta visar på att kvinnors idrott inte integrerades i det befintliga systemet utan organiserades parallellt med det manliga, vilket är ett direkt uttryck för organisatoriskt isärhållande. Eva Olofsson visar att denna typ av organisatoriskt isärhållande varit en central del av idrottsrörelsens historiska utveckling, där kvinnors idrott accepterats under förutsättning att den inte integrerades fullt ut i den ordinarie strukturen. Denna

⁶⁸ Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott, Volym Ö1d:7. *Sammanställning av enkätsvar beträffande en kvinnokommitté, 1952-09-20.*

ordning möjliggjorde dock kvinnors aktivitet, men begränsade deras inflytande och tillgång till resurser.⁶⁹

Kommittén tvingas också ständigt legitimera sin existens. I ett brev från 1952 väddar kvinnokommitténs ordförande Inga Löwdin om att frågan om en fast damkommitté ska behandlas av Förvaltningsutskottet, med motiveringen att kommittén behöver ”bevaka de kvinnliga intressena [...] och ordna kurser och konferenser för kvinnliga ledare”⁷⁰. Att en hel grupp måste argumentera för sin rätt att organisera idrott visar att kvinnor inte ses som självklara aktörer i idrottens dåtida struktur. Närvaron speglar samma mönster: vid ett möte i Värmland kom endast ”tre flickor”⁷¹ medan övriga deltagare var män, vilket visar att den organisatoriska isärhållningen också återskapas i praktiken genom vilka som faktiskt deltar och får utrymme. Isärhållandet blir även tydligt i hur idrotter kategoriseras som ”kvinnliga” eller ”manliga”. Vid Bosökonferensen 1955 fastslås att vissa grenar inte anses passa kvinnor, trots att docent Åstrand tydligt påpekar att det inte finns några fysiologiska hinder för kvinnor att tävla på hög nivå. Han konstaterar att ”karlarna har allt för länge försökt bestämma vad som är passande estetiskt osv.”⁷² Vilket visar att normer snarare än fysiologi styr kvinnors idrottande.

I andra protokoll framgår att bandy ”icke är för flickor”, och om de ändå ska spela bör reglerna förenklas.⁷³ Ett sådant resonemang markerar att kvinnor förväntas utöva idrott på andra, enklare villkor än män, och att deras idrott ska anpassas efter föreställningar om kvinnlighet och kroppslig begränsning. Dessutom framgår att flera förbund endast erkänner kvinnoidrott som motion, inte som tävlingsidrott. Mäns idrott värderas som prestation och konkurrens, medan kvinnor hänvisas till hälsa och skönhet. Två helt olika idrottsliga ideal och håller könen isär både

⁶⁹ Olofsson, 1989, s. 34–38, 45–47.

⁷⁰ Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott, Volym Ö1d:7. *Brev från Inga Löwdin till RF:s förvaltningsutskott, 1952-09-05.*

⁷¹ Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott, Volym Ö1d:1. *Protokoll nr. 1/1954, 1954-03-15, §10.*

⁷² Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott, Volym Ö1d:1. *Protokoll nr. 8/1955, 1955-11-12 & 1955-11-13, §6, vid konferens på Bosön.*

⁷³ Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott, Volym Ö1d:1. *Protokoll nr. 2/1954, 1954-03-27, §4.*

symboliskt och praktiskt.⁷⁴ Detta kan också tolkas utifrån Larsson analys av idrottens diskurser som synliggör hur makt fungerar genom att forma subjekt inifrån: man förväntas förstå sina kroppar på olika sätt beroende på vilket kön man har och tränare tolkar och bemöter dem utifrån det. Språk, regler och vardagliga praktiker blir därmed själva arenan där kön görs.⁷⁵

Den fysiska infrastrukturen förstärker också isärhållandets princip. Kommittén kritiserar 1954 att duschen ”emellan omklädningsrummen” är direkt olämplig, något som i praktiken avskräcker flickor från att använda anläggningarna. Lokalbrist drabbar flickor oproportionerligt vilket visar på att isärhållandet materialiseras. I bordtennis prioriteras pojkar, vilket leder till att flickor utesluts när utrymmet inte räcker till. Likaså riskerar en ny flickserie i handboll att stoppas på grund av att sporthallar inte tilldelas flicklagen i samma utsträckning som pojklagen. Slutligen föreslås att tomma lokaler dagtid ska användas av hemmafruarna. Det framstår som ett positivt förslag, men bygger på en underliggande norm om att kvinnor inte är fullvärdiga idrottare och får den tid som blir över. Var det ingen som tänkte på kvinnor som arbetade och inte hade familj. Kvällstid när sporthallarna är fyllda av pojkar och män och antaganden om att kvinnor kanske har fullt upp hemmavid med hemarbete. Kvinnors idrott placeras därmed i en annan tidsrymd och kopplas till rollen som hemmafru, vilket kan tolkas som ett subtielt men ändå tydligt uttryck för isärhållandets princip.⁷⁶

Materialet visar att isärhållandets princip genomsyrar 1950-talets idrottsrörelse på alla nivåer. Kvinnors idrott organiseras, praktiseras och värderas separat. De tre formerna av isärhållning bildar tillsammans ett system som både möjliggör kvinnors deltagande och samtidigt begränsar deras handlingsutrymme. Det blir tydligt att kvinnors idrott aldrig ges samma självklara plats som männens, utan positioneras vid sidan av, underordnad och ofta beroende av extra legitimering

⁷⁴ Hirdman 1988, s 56–58

⁷⁵ Larsson, 2001, s. 98 - 107

⁷⁶ Hirdman 1988, s. 57

vilket ligger i linje med Eva Olofssons tidigare forskning om hur idrottens strukturer genererar uppdelning mellan könen.

7.2 Hur reproduceras den manliga normen i beslutsprocesserna?

Den manliga normen reproduceras i beslutsprocesserna framför allt genom vilka som anses ha auktoritet, kompetens och tolkningsföreträde. Normen är ständigt närvarande i materialet och tar sig särskilt uttryck i beslutsprocesser och värderingar. Trots att kvinnokommittén arbetade för att stärka kvinnors position är det tydligt att normerna för ledarskap, expertis och idrott utgår från "det manliga". För det första syns detta i hur kompetens definieras. "En kvinna måste kunna minst det dubbla mot en man för att komma in i en styrelse"⁷⁷, visar att kvinnor bedöms hårdare och att ledarskap betraktas som något naturligt manligt och att hon som kvinna vet om detta. Kvinnor måste överprestera för att anses jämförbara med män. Samtidigt förklarar Nils Bågenholm att inga kvinnor sökt vissa tjänster.⁷⁸ Vilket framställs som kvinnors brist på engagemang, inte som ett resultat av en norm där män förväntas leda och kvinnor stödja. Detta kan förstås utifrån Helena Tolvhed som förklarar att idrotten under efterkrigstiden återigen, och ännu mer knöts till nationell styrka, disciplin och samhällsnytta där den manliga kroppen såklart blev en symbol.⁷⁹

För det andra syns den manliga normen och reproduceras inte minst i vilka experter som får definiera kvinnors idrottande. Medicinska och fysiologiska frågor avgörs uteslutande av manliga läkare, docenter och konsulenter, vars ord väger tyngre än kvinnors egna erfarenheter. Detta kan förstås av hur idrott, enligt Håkan Larsson, utgör en praktik där vissa kroppar och perspektiv konstrueras som normala och

⁷⁷ Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott, Volym Ö1d:1. *Årsmötesprotokoll: RF's kommitté för kvinnlig idrott och representanter för specialidrottsförbundens (SF) damkommittéer. 1956-04-20, §3.*

⁷⁸ Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott, Volym Ö1d:1. *Årsmötesprotokoll: RF's kommitté för kvinnlig idrott och representanter för specialidrottsförbundens (SF) damkommittéer. 1956-04-20, §3.*

⁷⁹ Tolvhed, s. 21–27, 82–95.

legitima, medan andra framstår som avvikande eller i behov av särskild reglering.

80

Ett tydligt exempel är docent Åstrand, som både bekräftar kvinnors fysiska kapacitet och samtidigt bemöts av fortsatta invändningar som bygger mer på traditionella könsföreställningar än på hans vetenskapliga expertis.⁸¹ Trots att Åstrand representerar medicinsk auktoritet väger föreställningar om kvinnlighet, estetik och ”lämplighet” tyngre i beslutsfattandet. Här blir den manliga expertens röst paradoxalt nog både central och begränsande. Central genom sitt tolkningsföretråde, men begränsad genom att även han verkar inom en könad normalitetsordning där kvinnors idrottande redan definierats som ett undantag snarare än som norm. Denna spänning mellan vetenskaplig kunskap och könade föreställningar visar hur expertis i praktiken filtreras genom rådande normer snarare än verkar normbrytande.

I beslutsprocesserna reproduceras även den manliga normen genom hur auktoritet tillskrivs. Vid diskussionen om domarfrågan i handboll menar representanter att det ”bör vara manliga domare [...] de manliga domarna har mera respekt med sig”. Respekt, auktoritet och professionalitet kopplas därmed till män som kategori, medan kvinnors närvaro framställs som riskabel eller mindre legitim. Detta kan förstås i ljuset av Helena Tolvhed, som visar hur idrottens maktpositioner historiskt förknippats med manlighet och hur manliga aktörer tilldelats tolkningsföretråde som framstått som neutralt och självklart.⁸²

Samtidigt illustrerar detta tydligt det som att mannen fungerar som måttstock för det allmängiltiga, medan kvinnan definieras som avvikande. När manliga domare beskrivs som mer respektingivande framstår deras kön som irrelevant, medan kvinnors kön görs betydelsebärande. På så sätt reproduceras könsordningen inte genom formella förbud, utan genom vardagliga föreställningar om auktoritet och kompetens. Den manliga normen förstärks ytterligare genom kvinnors låga

⁸⁰ Larsson, 2001, s. 23-27, 34-36.

⁸¹ Riksarkivet Arninge, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott, Volym Ö1d:1. *Protokoll nr. 8/1955, 1955-11-12 & 1955-11-13, §6*, vid konferens på Bosön.

⁸² Tolvhed, 2008, s. 82-95, 145-152.

representation i beslutande organ. År 1958 konstaterar kommittén att kvinnor endast innehade knappt tre procent av 961 styrelseplatser, trots att minst 15 procent av idrottsutövarna var kvinnor. När beslut i huvudsak fattas av män fortsätter manliga perspektiv att framstå som objektiva och neutrala, medan kvinnors frågor och erfarenheter placeras vid sidan om. I Hirdmans termer innebär detta att könsmaktsordningen reproduceras genom att mäns erfarenheter ges status som norm.⁸³

Sammantaget visar materialet att den manliga normen reproduceras genom vilka röster som hörs, vilka som ses som kompetenta, vilka som anses trovärdiga och vilka som faktiskt sitter vid besluten. Slutsatsen kan dras eftersom det verkade som att oavsett beslut i kvinnokommittén behövdes frågan nästan alltid tas vidare upp i RF:s överstyrelse eller förvaltningsutskott.

7.3 Hur förhandlas genuskontrakten i materialet?

I materialet framträder genuskontrakten som något både seglivat och samtidigt föränderligt. Kvinnors position i idrottsrörelsen är inte given, utan formas genom praktiska kompromisser, förhandlingar och stegvisa förskjutningar. Ett återkommande mönster är att kvinnors inflytande måste legitimeras särskilt noggrant: de måste motivera sin närvaro, visa sin kompetens och formulera sina krav på ett sätt som inte uppfattas som hotfullt. Detta visar att genuskontrakten fortfarande utgår från mannen som norm och beslutsfattare. Samtidigt sker förhandlingar där kvinnor skapar ett begränsat handlingsutrymme. När kvinnokommittén betonar vikten av obligatorisk representation, eller när den påpekar att frivilliga försök inte lett till verkligt inflytande, utmanas genuskontraktens grundvillkor. Kvinnorna accepterar i stort idrottsrörelsens struktur, men försöker inom dess ramar att omfördela makt och inflytande. Detta ligger i linje med Eva Olofsson, som visar hur kvinnors idrott historiskt tillåtits

⁸³ Hirdman, 1988, s. 56

expandera genom förhandling, och hur förändring ofta skett utan att den manliga normen formellt ifrågasatts särskilt mycket.⁸⁴

Genuskontrakten förskjuts också genom att kvinnor tar plats i organisatoriska rum såsom konferenser, remissvar och protokoll, där de formulerar sina behov i termer av rättigheter och nödvändighet. Förhandlingen syns även i hur kvinnors kroppar och roller diskuteras: samtidigt som traditionella föreställningar reproduceras öppnas praktiska möjligheter för ökat deltagande. På så sätt omförhandlas genuskontrakten gradvis, snarare än bryts. Denna förskjutning kan också förstås som en förändring i praktik snarare än i norm, där kvinnors deltagande tillåts men fortsatt regleras av föreställningar om kropp, lämplighet och normalitet.⁸⁵

När kvinnlig idrott motiveras med hänvisning till hälsa, fostran eller ”lämpliga” grenar förstärks traditionella föreställningar, men samtidigt öppnas dörrar för att bredda deltagandet. Kontraktet reproduceras genom argumenten, men utmanas genom att kvinnor överhuvudtaget får definiera vad som är en rimlig idrottslig praktik.⁸⁶

Sammanfattningsvis visar materialet att genuskontrakten inte bryts rakt av, men omförhandlas genom motstånd, krav på representation och långsamma förändringar i språk och beslutslogik. Det är en process där kvinnorna steg för steg flyttar fram sina positioner, ofta mot en strukturell tröghet, men med spår av förändring.

7.4 Didaktisk analys

Det empiriska materialet kring 1950-talets idrottsrörelse synliggör hur könsnormer, maktrelationer och organisatoriska strukturer formade kvinnors handlingsutrymme. Dessa historiska exempel erbjuder goda undervisningsmöjligheter i Historia, där syftet betonar att undervisningen ska utveckla elevers förmåga att *‘analysera historiska maktstrukturer, använda historiskt tänkande för att förstå samtid och*

⁸⁴ Olofsson, 1989, s. 112-118

⁸⁵ Larsson, 2001, s. 34-36

⁸⁶ Hirdman 1988, s. 58

*framtid, samt kritiskt granska samhällsnormers förändring över tid.*⁸⁷ Analysen nedan utgår från tre didaktiska huvudfrågor.

Hur kan dåtida exempel på ojämställdhet användas för att få elever att reflektera över sina egna erfarenheter av genus?

Genom att arbeta med autentiska källor och exempelvis uttalanden som ”en kvinna måste kunna minst det dubbla mot en man” eller att vissa idrotter ansågs ”icke för flickor” så får eleverna en möjlighet att se hur historiska normer uttrycktes explicit. I linje med Historieämnets centrala innehåll om ”historiska perspektiv på identitet, jämställdhet och demokrati”⁸⁸ med flera kan eleverna använda dåtiden som spegel för att reflektera över sin egen samtid. När elever jämför 1950-talets argumentationsmönster med nutida diskussioner om kön i skola, idrott eller arbetsliv, stärks deras förmåga att se både kontinuitet och förändring.⁸⁹

Ett möjligt undervisningsupplägg är att låta elever arbeta med källmaterialet som källkritiskt material och därefter skriva korta reflektionsloggar om likheter i sitt eget liv. På så sätt lyfts historien fram som en resurs för att förstå samtiden ur ett genusperspektiv. Eleverna skulle kunna få i uppgift att intervjua äldre släktingar om hur idrott eller samhället var ur ett genusperspektiv enligt dem.

Hur kan läraren använda studiens resultat för att utmana stereotypa föreställningar om kön i historieundervisningen?

Studiens empiriska exempel tydliggör hur genus inte är något givet, utan något som skapats och legitimerats genom organisationer, språk, medicinska diskurser och auktoritet. Detta öppnar för normkritisk historieundervisning, i linje med GY25's mål om att elever ska ”förstå hur historiska narrativ konstrueras och används för att skapa identiteter och samhällsstrukturer”.⁹⁰

⁸⁷ Skolverket, GY25: Läroplan, examensmål och ämnesplaner, Historia, Syfte.

⁸⁸ Skolverket, GY25: Historia 1b – Centralt innehåll.

⁸⁹ Skolverket, GY25: Historia 1b – Centralt innehåll.

⁹⁰ Skolverket, GY25: Historia – Syfte.

Genom att synliggöra hur argument om kvinnors kroppar, kompetens och ”lämpliga” aktiviteter formades i idrottsrörelsen, kan elever arbeta med frågan: *Vem skrev historien och varför?*

Läraren kan exempelvis:

- låta elever jämföra olika aktörers perspektiv (kvinnokommittén, manliga experter, RF:s ledning),
- analysera hur språket skapar föreställningar om kön,
- diskutera hur auktoritet (till exempel docenter, läkare) användes för att legitimera normer.

Denna ansats tränar elever i historiemedvetande vilket är ett centralt mål inom Historia 1b.⁹¹

Hur kan undervisning om kvinnors kamp inom idrottsrörelsen stärka elevers förmåga att upptäcka maktstrukturer i sin egen vardag?

GY25 anger att historieundervisningen ska stödja elever i att förstå ”hur människor organiserat sig för att förändra samhällen” och ”hur maktrelationer påverkat olika grupperns möjligheter och villkor genom historien”.⁹²

Kvinnornas organisering i idrottsrörelsen, deras krav på representation, deras kritik mot den manliga normen och deras förhandlingar om organisatoriskt utrymme kan verkligen användas för att synliggöra förändringsprocesser och maktstrategier. Genom att elever får studera hur kvinnokommittén argumenterade, vilka hinder de mötte samt hur vissa genussystem internaliseras även av kvinnor själva. Så kan de få verktyg att identifiera liknande maktstrukturer i sina egna liv: i skolan, i föreningar, på fritiden eller i arbetslivet.

Ett didaktiskt upplägg kan vara att låta elever skapa en begreppskarta där de kopplar studiens tre analytiska teman: isärhållning, hierarki och genuskontrakt till situationer i sin samtid och/eller en annan epok. Detta konkretiserar hur historisk

⁹¹ Skolverket, *GY25: Historia – Syfte*.

⁹² Skolverket, *GY25: Historia – Syfte*.

kunskap kan användas för samhällsanalys, vilket GY25 lyfter som en central förmåga.⁹³

Sammanfattningsvis visar den didaktiska analysen att studiens historiska resultat inte enbart belyser 1950-talets idrottsrörelse, utan även ger starka didaktiska ingångar till att arbeta med makt, normer och förändringsprocesser i Historia. Genom att låta elever möta autentiska historiska exempel kan de utveckla ett historiemedvetande som gör det möjligt att förstå och kritiskt granska både dåtid och samtid.

7.5 Slutsatser

Syftet med denna studie har varit att undersöka hur genus konstrueras och upprätthålls inom Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott under 1950-talet. Genom analys av protokoll och andra dokument från Riksidrottsförbundets arkiv i Riksarkivet, Arninge har studien visat hur kvinnlig idrott organiserades, motiverades och värderades i relation till den manligt dominerade idrottsrörelsen.

Det övergripande resultatet är att kvinnlig idrott under perioden varken var osynlig eller oviktig men, ett stort ”men” att den var tydligt villkorad.

Isärhållandets princip framträder genomgående i materialet. Kvinnors och mäns idrott organiserades som skilda verksamheter, med olika mål, regler och ideal. Kvinnlig idrott beskrivs ofta som något som behöver anpassas: förenklade regler, begränsade tävlingsformer och en tydlig betoning på försiktighet. I protokollen framstår detta inte som något problematiskt, utan som självklart. Just denna självklarhet visar hur djupt isärhållandet var inbäddat i organisationens sätt att tänka. Samtidigt är det tydligt att isärhållandet inte bara handlar om åtskillnad, utan också om värdering. Den manliga normen fungerar genomgående som måttstock. Mäns idrott kopplas till prestation, konkurrens och utveckling, medan kvinnors idrott i flera sammanhang reduceras till motion och hälsa. När kvinnoiddrott inte erkänns som tävlingsverksamhet skapas en hierarki där mäns

⁹³ Skolverket, *GY25: Historia – Syfte*.

idrott definieras som ”riktig” idrott, och kvinnors som ett komplement. Det är i värderingsskillnaderna som den manliga normen blir som tydligast.

Genuskontrakten sätter ramarna för vad som uppfattas som möjligt. Kvinnors idrottande accepteras så länge det inte utmanar föreställningar om kvinnlighet, kroppslig begränsning eller livscykel. Det finns en tydlig omsorg om kvinnokroppen i materialet, men också en kontroll. Idrotten ska vara nyttig, inte riskfylld. Aktiv, men inte konkurrerande på samma villkor som mäns. Men å andra sidan vore det fel att beskriva kvinnokommitténs arbete som enbart reproducerande. I materialet finns också ambitioner att skapa utrymme, struktur och legitimitet för kvinnlig idrott inom en i grunden manligt dominerad organisation. Genom sitt arbete synliggör kommittén både gränserna för kvinnors handlingsutrymme och försök att tänja dem. Det är här genuskontraktens gråzoner blir synliga.

Teoretiskt visar studien att Hirdmans genusteori är väl lämpad för att analysera idrottsrörelsens organisering under 1950-talet. Isärhållandets princip och den manliga normen framträder inte som abstrakta idéer, utan som praktiskt verk samma logiker som strukturerar beslut, språkbruk och prioriteringar. Genus görs här genom organisationen själv.

Avslutningsvis visar studien att Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott befann sig i ett tydligt spänningsfält. Genom att skapa organisatoriskt utrymme för kvinnors idrott möjliggjordes deltagande, men detta deltagande villkorades av normer som markerade kvinnors idrott som något annat än mäns. Kvinnlig idrott tilläts men på särskilda villkor. Just denna dubbelhet framstår som central för att förstå genusordningen inom idrottsrörelsen under perioden.

Käll- och litteraturförteckning.

Otryckt källmaterial

Arninge Riksarkivet, Riksidrottsförbundets kommitté för kvinnlig idrott.

- Vol. Ö1d:1, Protokoll och handlingar, 1953–1960
- Vol. Ö1d:7, Bilagor, skrivelser, cirkulär och remissvar, 1950-tal
- Vol. Ö1d:12, PM och protokoll rörande kvinnlig idrott, 1945.

Litteratur

Bryman, Alan (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder*. 3 uppl. Malmö: Liber.

Hirdman, Yvonne (1988). *Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning*. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 9(3), s. 49–63.

Larsson, Håkan (2001). *Iscensättningen av kön i idrott*. Stockholm: HLS Förlag.

Olofsson, Eva (1989). *Har kvinnorna en sportslig chans? Den svenska idrottsrörelsen och kvinnorna under 1900-talet*. Stockholm: Carlssons.

Park, Roberta J. (2007). "Sport, gender and society in a transatlantic Victorian perspective". *The International Journal of the History of Sport*, 24(12), s. 1570–1603.

Plutarchos, *Lycurgus*, 14, i *Plutarch's Lives*, vol. I, övers. Bernadotte Perrin (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1914), tillgänglig via Internet Archive.

Pomeroy, Sarah B. (1975). *Goddesses, Whores, Wives, and Slaves: Women in Classical Antiquity*. New York: Schocken Books.

Sjöberg, Maria (2018). *Kapitlet: Textanalys*. I Gustavsson, M. & Svanström, Y. (red.) *Metod: guide för historiska studier*. (Upplaga 1). Lund: Studentlitteratur, ss. 69-95.

Tolvhed, Helena (2008). *Nationen på spel: kropp, kön och svenskhet i populärpressens representationer av olympiska spel 1948–1972*. Stockholm: Stockholms universitet.

Offentligt tryck

Skolverket (2024). *Ämnesplan för Historia (GY25)*.

